

УДК 008:004.946

Граб О.В. – кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри культурології РДГУ;
Загоровська І.В. – студентка спец.
„Культурологія” РДГУ

Теоретико-методологічні засади дослідження поняття „віртуальної” культури

Завдяки технологічним досягненням у внутрішній і зовнішній світ людини ще наприкінці ХХ століття входять нові, незнані раніше явища. Одним із таких є „віртуальна реальність” і „віртуальна” культура. Сьогодні ці словосполучення стали широковживаними. Однак при розгляді їх у науковому контексті вони виявляються доволі складними та багатозначними у тлумаченні. Імовірно, що для поняття „віртуальної реальності”, як ні для якого іншого, характерне „запізнювання”, так би мовити „відставання” теоретичного осмислення явища порівняно із масштабами його поширення і тією роллю, яку воно відіграє в житті людей.

Термін „віртуальна реальність” або „віртуальність”, походить від латинського *virtualis* (сильний, здатний) і спочатку використовувався для позначення уявного характеру окремих об'єктів у фізиці. Пізніше він еволюціонував і поширився на царину комп'ютерних технологій, де застосовувався для позначення тривимірних макромоделей, а нещодавно увійшов до поняттєвого апарату соціальних і культурологічних досліджень. Цікаво відзначити певну схильність до запозичень із фізики в соціології на її категоріальному рівні. Традиція ця зумовлена, у першу чергу, історичним розвитком соціології, що відзначався на ранніх етапах тенденцією до зближення з найбільш „успішними” на той час науками – фізикою і біологією.

Незважаючи на те, що сучасні дослідники соціокультурного контексту глобальних мереж, зокрема Internet, впевнено оперують терміном „віртуальність”, дотепер останній не піддавався теоретичному розробленню і використовувався найчастіше як популярна метафора. Проблему серед культурологів також становить поява терміна „віртуальна реальність” (або „можливий світ”).

Проте необхідно глибше осмислити сенс самого терміна. Насамперед, віртуальність можна розглядати як деяку загальну характеристику реальності з погляду її структури як континууму. Віртуальність характеризується нематеріальністю впливу, ефемерністю (короткочасністю, швидкоплинністю). Отже віртуалізація, на думку В.Щербини, – це симуляція реальності, не обов'язково за допомогою комп'ютерної техніки, але із застосуванням логіки віртуальної реальності [7; 75].

Із огляду на ступінь фактичного проникнення „віртуальної реальності” до різних галузей культури, сьогодні є підстави говорити про прискорений процес її „віртуалізації”. Тобто йдеться про те, що функціонування культури, яке досі відбувалося у звичній, речовій реальності, переходить також і до сфери реальності віртуальної. Остання розглядається як нова інформаційно-комунікативна даність і водночас як нова форма існування „предметного” середовища.

Розглядаючи предметне середовище як своєрідний індикатор стану культури, можна припустити, що „віртуальність” незабаром може взяти на себе функцію формування обличчя культури. У такому контексті, очевидно, втрати у соціокультурному, духовному, морально-етичному житті українського суспільства можуть бути колосальними. Адже в і так доволі хиткому культурному просторі України вже спостерігаються ознаки ефемерності, стагнації, регресу, а за умов їх ігнорування з боку представників влади і громадськості рівень духовності народу суттєво знизиться. Отже окреслена проблема вимагає ґрунтовних фахових характеристик і конкретних практичних реакцій, орієнтованих на позитивні зміни.

Аналізом проблем, пов'язаних із „віртуальною реальністю” та, відповідно, „віртуальною” культурою, займається особливий напрям наукових досліджень, що сформувався нещодавно і дістав назву віртуалістика. Серед авторів, які працюють у цій професійній галузі С.Лацюк, Д.Пивоварова, С.Хоружий, А.Носова, І.Маньковська, В.Мотлевський та інші. Згадані дослідники пов'язують виникнення „віртуальної реальності” і „віртуальної” культури з новим технологічним оточенням людини, але наголос при цьому роблять на комунікаційних аспектах „віртуалізації”.

При осмисленні проблем, що стосуються „віртуальної реальності”, недостатньо дослідженими виявляються, по-перше, сам процес переходу функціонування культури до штучного цифрового

середовища і, по-друге, зміни у людській психології, зокрема – свідомості, зумовлені цим переходом. Праці вище зазначених авторів можна віднести скоріше до сфери досліджень „метафізичного” (тобто характерного для спекулятивної філософії), ніж наукового характеру, оскільки вони акцентують увагу на „віртуальній природі реальності взагалі” в традиційному „режимі споглядання”. Залишається також поки що недостатньо логічно поясненим співвідношення понять „віртуальний”, „віртуалізація”, „віртуальна реальність”, „віртуальна” культура.

У першу чергу, почнемо із аналізу поняття „культура”, під яким, згідно філософського енциклопедичного словника, розуміють специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності, представлений у продуктах матеріальної і духовної праці, у системі соціальних норм і установ, у духовних цінностях, у сукупності ставлення людей до природи, між собою і до самих себе. У понятті культури, як відомо, фіксується як загальна відмінність людської життєдіяльності від біологічних форм життя, так і якісна своєрідність історично-конкретних форм цієї життєдіяльності на різних етапах суспільного розвитку в рамках певних епох, етнічних і національних спільнот [6; 292].

На відміну від біологічних властивостей людини, норми культури не успадковуються генетично, а засвоюються тільки методом навчання. Окрім цього, існує безліч інших дефініцій поняття культури. Вона визначається як „сукупність штучних порядків і об’єктів, створених людьми на додаток до природних”, як „оброблене життєве середовище людей”, „світ упорядкованих колективів людей, об’єднаних системою суспільних відносин”, „світ особливих нормативних порядків, форм діяльності й образів свідомості”, „світ символічних позначень явищ і понять, створених для трансляції інформації” тощо [7; 17].

У кожному із визначень поняття виявляється спільна ознака, що зводиться до усвідомлення культури як системи певних досягнень, надбань, феноменів. Отже, під культурою розуміємо певний результат, продукт, досконалість і доконаність.

Сьогодні подальшого аналізу потребує поняття „віртуалізації”. Стосовно його тлумачення то, зокрема, в одному із сучасних словників його трактують як „можливий, той, що може або має проявитися” [5; 110]. Отже знову мова йде про швидкоплинність, нетривалість, тобто ті ознаки, яким суспільству складно, а можливо і небезпечно, не етично, доручати процес формування „обличчя” його культури.

Окремі дослідники також акцентують увагу на вивченні „віртуального” простору та „віртуалізації” культури у зв’язку із процесом глобалізації. Причому йдеться про глобалізацію постіндустріальну, пов’язану із завершенням епохи великих географічних відкриттів. Місце змін, зумовлених експансією, заступили зміни, які спрямовані усередину і компенсують неможливість зовнішнього поширення. Було створено абсолютно нову сферу людського пізнання – Internet з його „віртуальним” характером. Звичайно, ці процеси не залишилися непомітними для дослідників. На Заході, навіть, видаються журнали, присвячені вивченню „віртуальності” у різних її проявах; дедалі більше вчених звертаються до осмислення сутності мережі Internet, створюються „онлайн-спільноти”, об’єднані інтересом до цієї теми. Співвідношення світу реального і „віртуального” – це співвідношення актуального і потенційного. Сьогодні в реальному світі назріла актуальність вивчення „віртуальності”, зокрема перетворення її на об’єкт культурологічного аналізу.

Розвиток комп’ютерних технологій сформував пласт поки ще мало вивченої культури, що виявляється в „кіберпросторі” – інформаційній сфері, опосередкованій високими технологіями. Можна стверджувати, що завдяки розвитку цих технологій та породженому ними новому об’єкту, що належить до царини людського пізнання, – Internet – „віртуальний” простір став певним чином відчутним для сучасної пересічної людини. Кажучи про „віртуальну” реальність у цьому сенсі, маємо на увазі графічне подання кіберпростору. У цьому просторі успішно здійснюються комунікаційні процеси, створюються співтовариства, так звані „кібер-клани”. Саме цей аспект пов’язує соціальні конструкції з категорією „віртуальності”. Наприклад, „віртуальне” спілкування можна розглядати як модель реальної інтеракції, абстраговану від таких „супутніх елементів”, як міміка, жести, інтонації. Перед нами, таким чином, постає продукт „чистої”, первісної форми людської взаємодії на її контекстуальному, смислотвірному рівні. Окрім того, для соціологів, культурологів та інших вчених є поле для досліджень мережевих спільнот, які ще називають „кібер-соціумами”, „онлайн-товариствами”, „кібер-громадами” тощо.

Першим до аналізу цього феномена звернувся Мануель Кастельє, чия концепція суттєво вплинула на формування наукового знання зазначеної проблеми [4; 494-505]. Нині на Заході низка дослідників

(Говард Рейнгол, Альберт Беншоп, Робін Б.Хамман) спеціалізуються на вивченні феномена „віртуальних” або „онлайнових” спільнот, пояснюючи принципи формування, функціонування й конструювання їх. У сучасній західній літературі вже є певні, не структуровані елементи теорії сітєвих спільнот, але майже відсутні емпіричні дослідження цього явища. Вчені обмежуються статистичним підрахунком кількості користувачів Internet, зосереджуючись на соціально-демографічній структурі аудиторії. Питання „віртуальної” комунікації здебільшого розглядається в психологічному аспекті, не надається належної уваги соціальним засадам, принципам, механізмам формування й функціонування сітєвих спільнот в умовах кіберпростору.

Сьогодні можна стверджувати, що сітєве співтовариство – специфічна форма соціальної структури, дослідним шляхом встановлювана під час емпіричних досліджень як атрибут інформаційної доби. Так, Маршал Мак Луган стверджує, що електронні засоби масової інформації вже перетворили світ на своєрідне глобальне село. І якщо світові інтеграційні процеси, що із шаленою швидкістю виявляють себе на початку ХХІ століття, згодом вплинуть на перетворення України у згадане глобальне село, то, мабуть, шансів на збереження і розвиток вітчизняної духовної культури залишиться зовсім обмаль.

Таким чином, характеристика теоретико-методологічних засад дослідження поняття „віртуальної” культури дозволяє зробити наступні висновки:

- недостатньо висвітленими у фаховій літературі є специфічні риси й особливості „віртуальної” культури, відсутні чіткі дефініції цього поняття, хоча окремі дослідники вже зробили перші спроби у цій складній, проте цікавій справі;

- поверхнево охарактеризованою є загроза процесу переходу культури до штучного цифрового середовища, а також зміни у людській психології, зокрема – свідомості, зумовлені цим переходом;

- частина досліджень, переважно західноєвропейських авторів, зосереджують увагу на „віртуальній природі реальності взагалі”, репрезентують статистичні показники кількості осіб, які, користуючись мережею Internet, автоматично стають співучасниками і співтворцями „віртуальної природи реальності”;

- недостатньо логічно поясненим на професійному рівні є співвідношення понять „віртуальний”, „віртуалізація”, „віртуальна реальність”, „віртуальна” культура, тому назріла актуальність їх вивчення, перетворення на об’єкт культурологічного аналізу.

Джерельні приписи

1. *Донец П.* Основы общей теории межкультурной коммуникации: научный статус, понятийный аппарат, языковой и неязыковой аспекты, вопросы этики и дидактики / П.Донец. – Харьков, 2001.
2. *Дубін Б.* Європа – „віртуальна” та „інша” / Б.Дубін // Критика. – № 10 (60). – С. 11-17.
3. *Кара-Мурза С.* Манипуляция сознанием / С.Кара-Мурза. – М., 2000.
4. *Кастелье М.* Становление общества сетевых структур / М.Кастелье // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология / Под ред. В.Л. Иноземцева. – М., 1999. – С. 494-505.
5. *Сучасний тлумачний словник української мови* / Упоряд. А.М. Яковлева, Т.М. Афонська. – Харків: ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – С. 110.
6. *Философский энциклопедический словарь* / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М.: Сов. энциклопедия, 1983.
7. *Флиер А.* Культурология для культурологов / А.Флиер. – М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2002.
8. *Щербина В.* Сетевые сообщества в ракурсе социологического анализа / В.Щербина. – Бердянск, 2001. – С. 75.

Резюме

У статті розглядаються теоретичні підстави аналізу поняття „віртуальна культура”.

Ключові слова: віртуальна культура, структура, комп’ютерні технології.

Summary

In the article the theoretical grounds of analysis of concept are examined „virtual culture”.

Key words: virtual culture, structure, computer technologies.